

УДК 343:133.3

DOI 10.37566/2707-6849-2024-1(46)-12

Сергій БЕРЕЖНИЙ,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова,
суддя апеляційного суду у відставці,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0009-0001-6135-4131

ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВБИВСТВА ЯК ТИПОВОЇ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ

Постановка проблеми. Однією з основних форм застосування закону про кримінальну відповідальність є кваліфікація кримінальних правопорушень, без правильного вирішення якої неможлива реалізація завдань кримінально-правової політики в державі. Однак огляд судової практики свідчить про велику кількість помилок при кваліфікації кримінальних правопорушень, які посягають на життя людини, за ознаками суб'єктивної сторони, що зумовлює необхідність дослідження зазначеної проблеми як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою для проведення дослідження є праці науковців у галузі кримінального права, серед яких: П. Андрушко, В. Гришук, М. Коржанський, В. Кузнецов, Т. Марітчак, П. Матишевський, В. Навроцький, А. Савченко, М. Хавронюк, Є. Фесенко, С. Шапченко, С. Яценко та ін.

Метою статті є з'ясування ознак суб'єктивної сторони вбивства як типової юридичної конструкції кримінального правопорушення, що посягає на життя людини; вивчення судової практики при притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності за цими злочинами.

Виклад основного матеріалу. Вбивство є одним із найбільш тяжких злочинів у кримінальному праві. Виключно високий ступінь суспільної небезпеки цього діяння визначається тим, що воно посягає на найцінніше благо – на життя людини. Найбільш поширеним критерієм розмежування складів кримінальних

правопорушень є розмежування за елементами складу кримінального правопорушення та їх ознаками. Проблеми суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення неодноразово досліджувались у літературі з кримінального права. Проте, як свідчить правозастосовна практика, досі немає єдиних поглядів ні щодо визначення поняття суб'єктивної сторони, ні щодо її співвідношення з категорією вини, ні щодо її складових частин (елементів). У межах цієї статті не будемо приділяти спеціальної уваги цим проблемам, спинимось лише на тих питаннях, які є суттєвими для аналізу внутрішнього змісту вбивства як посягання на життя іншої людини.

Незважаючи на різноманітність визначень суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, їх зміст полягає в такому:

1. На відміну від об'єктивної сторони, яка характеризує кримінальне правопорушення із точки зору його зовнішнього прояву, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це внутрішня сутність злочинного діяння.
2. Суб'єктивна сторона відображає процеси, які відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння.
3. Основною ознакою, яка визначає зміст суб'єктивної сторони, є вина у формі умислу або необережності; додатковими характеристиками можуть виступати такі ознаки, як вказані в законі мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Окремі вчені до суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень відносять ще емоційний стан, афект [1, с. 100].

Отже, обов'язковим елементом, який входить до суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, є вина. Відповідно до ст. 23 Кримінального кодексу України (далі – КК України) виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії або бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Основними категоріями, які характеризують вину, у теорії кримінального права називають її зміст, форми, обсяг, ступінь та сутність [2, с. 170].

Форма вини визначається закріпленням у законі співвідношенням психічних елементів (свідомості і волі особи), що утворюють зміст вини, тобто відмінністю в інтенсивності і визначеності інтелектуальних та вольових процесів, що відбуваються в психіці суб'єкта кримінального правопорушення. Вона вказує на спосіб інтелектуальної і вольової взаємодії суб'єкта з об'єктивними обставинами, що становлять юридичну характеристику цього виду кримінального правопорушення. У кримінальному законодавстві України міститься описання двох форм вини – ними є умисел та необережність (статті 24, 25 КК). Кожна з названих форм поділяється на види: умисел – на прямий і непрямий, необережність – на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість. Указаним різновидам вини притаманне визначене в законі специфічне поєднання інтелектуальних та вольових ознак, які характеризують ставлення винного до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності) та його наслідків.

Установлення форми вини, яка характерна для складу кримінального правопорушення певного виду, може відбуватися по-різному. Наприклад, форма вини може бути прямо визначена в тексті кримінального закону – у назві статті, або у диспозиції правової норми, яка передбачає ознаки складу кримінального правопорушення певного виду, або і у назві, і у диспозиції. Також при описанні ознак деяких складів кримінальних правопорушень законодавець зазначає серед них таку (такі), що прямо вказує на певну форму вини. В окремих випадках форма вини може встановлюватись шляхом звернення до офіційного, судового або доктринального тлумачення кримінального закону. Якщо ж і таким чином визначити форму вини і розкрити її зміст неможливо, то потрібно вирішувати це питання за допомогою системного, історичного та інших прийомів і правил юридичної техніки, логіки та лінгвістики.

З найменування статей 115–118 КК та їх конкретного кримінально-правового змісту випливає, що злочини, передбачені згаданими нормами, можуть бути вчинені лише умисно. Водночас слід зазначити, що саме по собі поняття умислу є неоднорідним і складається з двох його видів – прямого та непрямого умислу. Відповідно до ч. 2 ст. 24 КК вбивство визнається вчиненим з прямим умислом, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки у вигляді фізіологічної смерті та бажала їх настання.

Зміст вини прийнято визначати як сукупність інтелектуальних і вольових елементів психіки, в яких відображаються об'єктивні ознаки кримінального правопорушення та виявляється ставлення до них особи, що його вчинила. Зміст умислу у кримінальних правопорушеннях, передбачених статтями 115–118 КК, включає: 1) усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (перша складова інтелектуального компонента); 2) передбачення суспільно небезпечних наслідків вчиненого діяння (друга складова інтелектуального компонента) та 3) бажання настання таких наслідків або свідоме припущання їх настання (вольова ознака).

Щодо інтелектуальної ознаки вини, то в законодавчому формулюванні (ст. 24 КК) йдеться лише про психічне ставлення винного до вчиненого ним діяння та його наслідків. Водночас у наукових працях до змісту інтелектуального компонента умислу включають не тільки усвідомлення фактичного змісту й соціального значення вчиненої дії чи бездіяльності, а й усвідомлення винним так званих факультативних ознак складу кримінального правопорушення та характеру об'єкта [2, с. 172, 185]. Формулюючи наше ставлення щодо цього питання, зазначимо, що погоджуємось з думкою науковця С. Шапченка, який вказує, що законодавче формулювання «умисна спільна участь у вчиненні умисного злочину» вносить певні особливості у зміст умислу окремого співучасника порівняно з тими характеристиками, що передбачені у ст. 24 КК. Цей науковець виділяє чотири групи обставин, психічне ставлення до яких утворює специфічний кримінально-правовий зміст умислу при вчиненні злочину у співучасті: а) обставини, які характеризують спільність дії

кількох осіб; б) обставини, які характеризують іншу особу (кількох осіб) як суб'єкта (суб'єктів) кримінального правопорушення; в) обставини, які визначають характер взаємодії кількох суб'єктів кримінальних правопорушень між собою; г) обставини, які визначають характер та видові особливості кримінального правопорушення, що вчиняється у співучасті [3, с. 44].

Із викладеного можна зробити висновок, що розширення обсягу вини за рахунок психічного ставлення до ознак суб'єктивної сторони і суб'єкта кримінального правопорушення є можливим лише у випадках вчинення посягання двома або більше особами. Якщо не зважати на ситуацію зі співучастю, то зміст вини у кримінальному правопорушенні, вчиненому одноособово, на нашу думку, повинен включати психічне ставлення винного до ознак об'єкта та об'єктивної сторони.

Враховуючи викладене, вважаємо, що інтелектуальна складова вини у кримінальних правопорушеннях, передбачених статтями 115–118 КК, включає усвідомлення винним: а) фактичної сторони свого діяння; б) того, що це діяння спрямоване на протиправне позбавлення життя іншої людини. В окремих різновидах убивства до змісту умислу треба відносити усвідомлення інших, специфічних для цих складів об'єктивних ознак. Наприклад, для кваліфікації дій винного за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК необхідним є усвідомлення способу вчинення кримінального правопорушення. Незважаючи на те, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не передбачає застосування роз'яснень постанов Пленумів Верховного Суду України з конкретної категорії кримінальних справ, які були орієнтиром у правозастосуванні, на практиці судді звертаються до цих роз'яснень, оскільки вони залишаються актуальними при вирішенні багатьох питань притягнення осіб до кримінальної відповідальності. Отже, і ми у своєму дослідженні звернемося до цих роз'яснень. Так, у абз. 1 п. 9 постанови Пленуму ВСУ № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» вказується, що за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК умисне вбивство кваліфікується за умови, що винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей [4, с. 247].

Окремого розгляду потребує питання про необхідність усвідомлення специфічних ознак потерпілого при вчиненні тих різновидів умисних убивств, які включають цього потерпілого в якості обов'язкової складової юридичного складу кримінального правопорушення. Йдеться, зокрема, про злочини, передбачені пунктами 2, 3, 8 ч. 2 ст. 115 і ст. 117 КК. До певної міри це стосується і складу умисного вбивства у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), адже посягання має відбуватись на життя особи, яка своєю неправомірною або аморальною поведінкою викликала цей стан. Очевидно, такі ж вимоги ставляться щодо потерпілого від злочину, передбаченого ст. 118 КК.

Як уже зазначалось, до змісту інтелектуальної складової вини повинне включатись усвідомлення винним ознак, які характеризують об'єкт кримінального правопорушення, у тому числі ознак потерпілого. На перший погляд здається,

що саме з цього правила виходить судова практика. Так, у абз. 1 п. 7 постанови від 7 лютого 2003 року № 2 Пленум ВСУ зазначає: «Відповідальність за умисне вбивство заручника настає лише за умови, що потерпілий був заручником ... і винна особа це усвідомлювала» [4, с. 246]. У абз. 2 п. 6 цієї ж постанови читаємо: «Умисне вбивство жінки, яка перебувала у стані вагітності, за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК кваліфікується за умови, що винний завідомо знав про такий стан потерпілої» [4 с. 246]. Щоправда, останній приклад – не найбільш удалий, адже завідомість знання про стан вагітності вимагає прямо текст КК.

В інших же ситуаціях на практиці склався підхід, відповідно до якого при кваліфікації окремих умисних посягань щодо певних характеристик потерпілого, зокрема до його віку, допускаються прояви необережної вини. Наприклад, в абз. 1 п. 6 постанови від 7 лютого 2003 року № 2 роз'яснюється, що кваліфікуюча ознака «убивство малолітньої дитини» наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, або за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати [4 с. 246].

Вважаємо, що вчинення посягання на життя за відсутності усвідомлення специфічних ознак потерпілого у тих складах, у яких цей потерпілий виступає в якості обов'язкової складової (тим більше – в якості кваліфікуючої ознаки), свідчить про те, що винна особа не усвідомлює суспільної небезпеки своєї поведінки. Отже, помилка щодо віку або статусу потерпілого виключає відповідальність за пунктами 2, 3, 8 ч. 2 ст. 115 КК, незалежно від того, чи була така помилка добросовісною, чи ні. Кваліфікація подібних випадків, за наявності необхідних підстав, має здійснюватись за нормою, яка передбачає склад простого умисного вбивства без обставин, що обтяжують покарання, – тобто за ч. 1 ст. 115 КК.

У зв'язку з розглянутим питанням, очевидно, треба розібратись і з оцінкою тих ситуацій, коли, спрямовуючи посягання проти визначеної особи – малолітньої дитини, вагітної жінки, заручника тощо, винний фактично діє щодо людини, яка такими характеристиками не наділена. Аналіз юридичної літератури показав, що такому виду фактичної помилки приділяється значна увага. Узагальнюючи думки, висловлені науковцями, вкажемо на два основні підходи у кваліфікації шкоди, завданої «звичайному» потерпілому з наміром вчинити посягання щодо особи, яка описана в законі як спеціальний потерпілий: 1) оцінка вчиненого відбувається за сукупністю – замаху на кримінальне правопорушення з кваліфікуючими ознаками та закінчене кримінальне правопорушення без таких ознак; 2) винному інкримінується лише замах на кримінальне правопорушення з кваліфікуючими ознаками.

Так, фактично реалізуючи перший підхід, Пленум ВСУ у постанові від 1 квітня 1994 року № 1 (яка втратила чинність у зв'язку з прийняттям постанови від 7 лютого 2003 року № 2), пропонував убивство жінки, яку винний помилково вважав вагітною, кваліфікувати за сукупністю злочинів – замаху на умисне вбивство вагітної жінки та «простого» умисного вбивства. Роз'яснення аналогічного змісту стосувалися помилки в особі потерпілого при вчиненні вбивства, передбаченого

п. «в» ст. 93 КК 1960 року (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК 2001 року). У постанові від 7 лютого 2003 року № 2 Пленум ВСУ оминув увагою питання про кваліфікацію помилки в особі потерпілого, проте закладені ним раніше підходи збережені в більшості науково-практичних коментарів до КК.

Проте спроба вчинити вбивство з обставинами, які обтяжують покарання, на будь-якій стадії її розвитку є замахом на кваліфіковане вбивство. Відповідно ні на якій стадії така спроба не може бути кваліфікована як просте вбивство. До того ж подібна оцінка дає підстави стверджувати, що винний вчинив два кримінальних правопорушення, тоді як фактично кримінальне правопорушення одне.

Дії винного, який вважав, що позбавляє життя особу, передбачену в якості «спеціального» потерпілого в пунктах 2, 3, 8 ч. 2 ст. 115 КК, а фактично заподіяв смерть людині, яка такими ознаками не наділена, слід кваліфікувати як закінчений замах на умисне вбивство з обставинами, які обтяжують покарання (тобто з урахуванням спрямованості наміру). Тим більше, така оцінка є обґрунтованою для випадків, коли зміна в особі потерпілого зумовлює зміну в об'єкті посягання, а саме це відбувається, якщо йдеться про помилку в особі, зокрема, працівника правоохоронного органу, державного діяча, судді та ін.

На підтвердження нашої думки наведемо позицію вітчизняного науковця Ю. Вапсви, яка, досліджуючи кваліфікацію дій особи при помилці в об'єкті посягання, дійшла подібного висновку. «Помилка в об'єкті (хотів убити представника іноземної держави з метою спричинити міжнародні ускладнення, але переплутав, убив звичайного громадянина), – пише Ю. Вапсва, – тягне відповідальність за те діяння, що бажав суб'єкт учинити спочатку і що охоплювалося його умислом. Механізм створення наміру включає в себе не тільки мету, яку ставить перед собою злочинець, але і сукупність тих заходів і засобів, за допомогою яких ця поставлена мета буде досягнута, а також і бажання реалізувати заплановану програму. Але задуманий злочин не був доведений до кінця, а значить відповідальність настає лише за замах. У теорії кримінального права прийнято говорити в цьому випадку про юридичну фікцію. Об'єкту, що охоплювався умислом винної особи, ніякої шкоди не заподіюється, на відміну від іншого об'єкта, у відношенні якого відбувається закінчений злочин. А щоб узгодити ці дві обставини (спрямованість умислу і заподіяння шкоди іншому об'єкту, а не тому, на котрий суб'єктивно було спрямоване діяння), удаються до того, що злочин, який за своїм фактичним змістом був доведений до кінця, оцінюється як замах на намічений винним об'єкт» [5, с. 51].

Варто зазначити, що в кримінальному законі при описанні умислу прямо не зазначається про необхідність усвідомлення протиправності вчиненого кримінального правопорушення. Тож за формальними ознаками суспільно небезпечне діяння може бути визнане умисним кримінальним правопорушенням і в тому випадку, коли протиправність вчиненого діяння не усвідомлювалась винним. Таке положення, на нашу думку, не відповідає психічному змісту умислу. Загальне поняття умислу, на нашу думку, слід сформулювати так: «Умисел має місце, якщо особа усвідомлювала протиправний, суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності),

передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала або свідомо припускала їх настання». Вважаємо, що таке законодавче закріплення поняття умислу точніше відповідатиме його психічному змісту і сприятиме поліпшенню розуміння вини при кваліфікації кримінальних правопорушень на практиці.

Аналізуючи зміст другої складової інтелектуальної ознаки – умислу, слід зазначити, що передбачення наслідків може коливатись від передбачення можливості їх настання до передбачення неминучості їх настання. Останнє є ознакою прямого умислу. Особа має чітке уявлення про розвиток причинного зв'язку, тобто про те, що саме від її конкретного діяння настануть або можуть настати конкретні суспільно небезпечні наслідки.

Вольові характеристики умислу також не є специфічними для кримінальних правопорушень, які є предметом нашого розгляду, і достатньо розглянуті у науковій літературі. Виходячи зі змісту ст. 24 КК, убивство з прямим умислом має місце тоді, коли особа усвідомлює, що вчинення нею діяння призведе або може призвести до смерті потерпілого, і бажає настання такого наслідку. Непрямий умисел має місце тоді, коли особа усвідомлює, що здійснює посягання на життя іншої людини, передбачає можливість настання смерті в результаті цих дій (або бездіяльності) і хоча не бажає, але свідомо допускає настання таких наслідків.

Умисне вбивство може бути вчинено як з прямим, так і з непрямим умислом, проте замах на цей злочин можливий лише з прямим умислом.

Огляд судової практики свідчить про наявність помилок, яких припускаються органи досудового розслідування та суди при кваліфікації вчинених діянь за суб'єктивними ознаками. Так, нашу увагу привернула постанова Кримінального касаційного суду у складі Верховного Суду від 12 січня 2022 року у справі № 640/20173/18. Колегія суддів зазначила, що якщо з пред'явленого обвинувачення вбачається, що особа вчинила злочин з непрямим умислом і не довела злочин до кінця з причин, що не залежали від її волі, її дії слід кваліфікувати за фактично заподіяними наслідками [6].

За наявності умислу на заподіяння смерті проміжок часу до її настання, потенційна можливість врятувати потерпілому життя за умови втручання інших осіб із наданням відповідної допомоги, намагання медичних працівників відвернути настання наслідків у виді смерті на кваліфікацію дій винуватого не впливають [7].

Варто зазначити, що важливу роль у вирішенні питання про відповідальність за вчинення умисних убивств відіграють мотив і мета злочину. Так, М. Коржанський вважає: «Для правильної кваліфікації вбивства важливе значення має дослідження мотиву і мети заподіяння смерті. Мотив злочину – настільки важлива ознака суб'єктивної сторони складу злочину, що можна сказати: доки невідомий мотив тих чи інших дій, доти не можна сказати, що трапилось, не можна дати суспільну чи юридичну оцінку цим діям. Так, виходячи з мотиву і мети, в деяких випадках здійснюють розмежування видів умисного вбивства за обтяжуючих обставин, відмежування кваліфікованого вбивства від простого вбивства та вбивства за пом'якшуючих обставин» [8, с.124]. Крім того, урахування мотиву та мети сприяє

правильному визначенню ступеня суспільної небезпечності вчиненого вбивства й індивідуалізації покарання.

Завершуючи питання про ознаки суб'єктивної сторони вбивства як типової юридичної конструкції, зазначимо, що форма вини при вчиненні злочину, передбаченого ст. 119 КК, прямо впливає з назви цієї статті та її диспозиції. Як свідчить аналіз наукової літератури і судової практики, необережність при вчиненні вбивства може бути як у виді злочинної самовпевненості, так і злочинної недбалості. Цей вид убивства відрізняється від усіх інших лише ознаками суб'єктивної сторони. Суб'єктивна сторона злочину, що розглядається, – необережна вина – свідчить про меншу суспільну небезпечність винного і всього діяння в цілому, порівняно з аналогічними діями, вчиненими умисно. Вид необережної вини – злочинна самовпевненість або злочинна недбалість на кваліфікацію даного злочину не впливає. Хоча злочинна самовпевненість має більшу суспільну небезпечність, оскільки особа передбачає суспільну безпеку своїх дій.

Відповідно до ч. 2 ст. 25 КК злочинна самовпевненість має місце тоді, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Винний розраховує в даному випадку на якісь певні реальні обставини (на своє вміння, свою фізичну силу, на властивості автомобіля, механізмів, на поведінку тварин тощо). Але, як виявляється, цей розрахунок не виправдався і був легковажним.

Вина особи, яка діяла таким чином, полягає в тому, що вона не була більш уважною та покладалася на ненадійне. Цей вид необережності необхідно відмежовувати від убивства з непрямым умислом, коли винна особа передбачала можливість настання смерті потерпілого від його дій, не бажаючи злочинного наслідку або байдуже ставлячись до його настання. Тобто особа не бажала настання наслідків від своїх дій у виді смерті потерпілого, але свідомо припускала їх настання.

Суспільна небезпека особи за злочинної самовпевненості виражається у відсутності дбайливого й запобіжного ставлення до життя іншої людини. Особа не виявляє належної вдумливості і серйозності в оцінці обстановки, що склалася й необачно приймає рішення, що зумовило смерть потерпілого. Злочинна недбалість має місце згідно з ч. 3 ст. 25 КК у випадку, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була й могла їх передбачати.

Вища судова інстанція у постанові від 1 вересня 2022 року у справі № 736/2398/18 (провадження № 51-5276км21) зазначила, що дії особи, яка завдала одного удару потерпілій, внаслідок чого та впала на підлогу, вдарилася головою об кухонну стіну та померла від отриманих тілесних ушкоджень, слід кваліфікувати як спричинення смерті через необережність (ч. 1 ст. 119 КК). Водночас у діях обвинуваченого вбачається необережна форма вини у вигляді злочинної недбалості. Обвинувачений, завдаючи під час конфлікту потерпілій одного удару долонею по обличчю, хоча й не передбачав можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (падіння потерпілої з подальшим ударом головою та заподіяння тяжких тілесних

ушкоджень, від яких настала її смерть), однак повинен був і міг їх передбачити та діяти з більшою обережністю [9].

В іншій постанові Кримінальний касаційний суд у складі Верховного Суду від 19 листопада 2020 року у справі № 333/4463/16-к (провадження № 51-423км20) зробив висновок, що в діях обвинуваченого відсутній склад необережного вбивства, якщо смерть особи не перебуває у причинному зв'язку з тілесними ушкодженнями, спричиненими обвинуваченим. Як зазначив Суд, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 119 КК, характеризується: 1) діянням – посяганням на життя іншої людини; 2) наслідками у вигляді смерті; 3) причинним зв'язком між цим діянням і наслідками. У суді першої інстанції було чітко розмежовано тілесні ушкодження, отримані потерпілим від ударів, та отримані ним від падіння, а також із достатньою повнотою встановлено відсутність причинно-наслідкового зв'язку між діями обвинуваченого та настанням смерті потерпілого, тобто відсутність об'єктивної сторони злочину [10].

З'ясування ознак суб'єктивної сторони дає можливість відмежувати злочинне діяння від незлочинного та розмежувати тотожні кримінальні правопорушення за об'єктивними ознаками, такі як умисне вбивство (ст. 115 КК) і вбивство через необережність (ст. 119 КК). Установлення в кожному конкретному випадку вини, мотиву та мети особи можливе лише на основі детального аналізу усіх об'єктивних обставин і докладного вивчення суб'єктивних умов, що призвели особу до вчинення кримінального правопорушення.

Оскільки питання правильної кваліфікації є актуальними, а на практиці мають місце помилки при кваліфікації вбивств, це зумовлює необхідність подальшого дослідження цього питання на теоретичному та емпіричному рівнях з метою розробки оптимальних правил теорії та практики відмежування одних складів кримінальних правопорушень від інших.

Висновки. З найменування статей 115–118 КК та їх конкретного кримінально-правового змісту випливає, що злочини, передбачені цими нормами, можуть бути вчинені лише умисно. Зміст умислу в цих складах охоплює: 1) усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (перша складова інтелектуального компонента); 2) передбачення суспільно небезпечних наслідків вчиненого діяння (друга складова інтелектуального компонента) та 3) бажання настання таких наслідків або свідоме припущання їх настання (вольова ознака).

Вважаємо, що вчинення посягання на життя за відсутності усвідомлення специфічних ознак потерпілого у тих складах, у яких цей потерпілий виступає як обов'язкова складова (тим більше – як кваліфікуюча ознака), свідчить про те, що винна особа не усвідомлює суспільної небезпеки своєї поведінки. Отже, помилка щодо віку або статусу потерпілого виключає відповідальність за пунктами 2, 3, 8 ч. 2 ст. 115 КК, незалежно від того, чи була така помилка добросовісною, чи ні. Кваліфікація подібних випадків, за наявності необхідних підстав, має здійснюватись за нормою, яка передбачає склад простого умисного вбивства без обставин, що обтяжують покарання – тобто за ч. 1 ст. 115 КК.

Дії винного, який вважав, що позбавляє життя особу, передбачену в якості «спеціального» потерпілого у пунктах 2, 3, 8 ч. 2 ст. 115 КК, а фактично заподіяв смерть людині, яка такими ознаками не наділена, пропонуємо кваліфікувати лише як закінчений замах на умисне вбивство з обставинами, що обтяжують покарання (тобто з урахуванням спрямованості наміру).

Перелік використаних джерел

1. *Кримінальне право України: Заг. частина: підручник для студ. юрид. вузів і фактів / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенківський та ін.; за ред. П. С. Матишевського та ін. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 512 с.*
2. *Вереша Р. В. Проблеми вини в теорії кримінального права: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2005. 464 с.*
3. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. І. Антипов та ін.; за ред. С. С. Яценка. 4-те вид., перероб. та доповн. Київ: А.С.К., 2005. 848 с.*
4. *Постанови Пленуму Верховного Суду України та Вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях. Київ: Паливода А. В., 2016. 860 с.*
5. *Вансва Ю. А. Особливості кваліфікації злочинів при наявності помилки. Вісник Національного університету внутрішніх справ. Харків: Вид-во Ун-ту, 2000. Вип. 10. С. 50–55.*
6. *Постанова ККС ВС від 12 січня 2022 р. у справі № 640/20173/18 (провадження № 51-2203км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102562762>*
7. *Постанова ККС ВС від 28.02.2024 у справі № 401/268/21 (провадження № 51-6716км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117402596>*
8. *Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Атіка, 2002. 640 с.*
9. *Постанова ККС ВС від 01 вересня 2022 р. у справі № 736/2398/18 (провадження № 51-5276км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106079296>*
10. *Постанова ККС ВС від 19 листопада 2020 року у справі № 333/4463/16-к (провадження № 51-423км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053814>*

References

1. *Criminal law of Ukraine: General part. Textbook for students. law universities and faculties / G. V. Andrusiv, P. P. Andrushko, V. V. Benkivskiy and others; Under the editorship PS Matyshevsky and others. Kyiv: Yurinkom Inter, 1999. 512 p. [ukr.].*
2. *Veresha R. V. Problems of guilt in the theory of criminal law: Study guide. Kyiv: Atika, 2005. 464 p. [ukr.].*
3. *Scientific – practical commentary on the Criminal Code of Ukraine / [Aleksandrov Y. V., Andrushko P. P., Antipov V. I. etc.]; under the editorship S. S. Yatsenko 4th ed., revised. and add. Kyiv: A.S.K., 2005. 848 p. (Economy. Finance. Law). [ukr.].*

4. *Resolutions of the plenum of the Supreme Court of Ukraine and the High Specialized Courts of Ukraine in criminal and administrative proceeding.*. Kyiv: Palivoda A. V., 2016. 860 p. [ukr.].

5. Vapsva Yu. A. *Peculiarities of the qualification of crimes in the presence of a mistake. Bulletin of the National University of Internal Affairs.* Kharkiv: vid-vo Untu, 2000. Issue 10. Pp. 50–55 [ukr.].

6. *Resolution of the Supreme Court of Appeals of Ukraine dated January 12, 2022 in case № 640/20173/18 (proceedings № 51-2203км21).* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102562762> [ukr.].

7. *Resolution of the Supreme Court of Justice of the Supreme Court dated February 28, 2024 in case № 401/268/21 (proceedings № 51-6716км23).* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117402596> [ukr.].

8. Korzhanskiy M. Y. *Qualification of crimes: education. Manual. 2nd edition.* Kyiv: Atika, 2002. 640 p. [ukr.].

9. *Resolution of the Supreme Court of Appeals of Ukraine dated September 1, 2022 in case № 736/2398/18 (proceedings № 51-5276км21).* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106079296> [ukr.].

10. *Resolution of the Supreme Court of Justice of the Supreme Court of November 19, 2020 in case № 333/4463/16-k (proceedings № 51-423км20).* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053814> [ukr.].

БЕРЕЖНИЙ С. Ознаки суб'єктивної сторони вбивства як типової юридичної конструкції.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень становить важливу частину застосування закону про кримінальну відповідальність. Розвиток вітчизняної науки щодо кваліфікації кримінальних правопорушень сприятиме успішному застосуванню її правозастосовними органами, що вплине на правильність та єдність судової практики у вирішенні завдань кримінального провадження.

Ключові слова: вбивство, суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень (злочинів, кримінальних проступків), теорія кваліфікації кримінальних правопорушень, кваліфікація кримінальних правопорушень за суб'єктивними ознаками, судова практика.

BEREZHNYI S. Signs of the subjective side of murder as a typical legal construction.

The basic law of our state enshrines the conceptual provision, according to which human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction state activities. And therefore the protection of a person from criminal offenses, the protection of his rights, freedoms and legitimate interests is one of the most important tasks of state policy. One of the most important issues in the application of the criminal law is the definition of which one the criminal offense was committed by a person and under what

criminal law the offense is foreseen. This issue is resolved in the process of criminal qualification. Offenses Demarcation of the components of individual criminal offenses is important significance in the process of carrying out criminal-legal qualification. Meaning of legal practices, precedents and doctrines of criminal law for proper qualification criminal offenses are difficult to overestimate.

The subjective side of criminal offenses (crimes, criminal misdemeanors) is an important part application of the law on criminal liability.

The demands of today require a clear understanding of the theory of the subjective side of the criminal offense and practice. The modern stage of the development of the domestic science of criminal law and process determines the need for further research of scientific views on the theory of qualification criminal offenses and their successful application by law enforcement agencies, which will unconditionally contribute to the correctness and unity of judicial practice in solving tasks criminal proceedings. At the same time, ensuring the unity of practice is implementation the principle of legal certainty, which is embodied in compliance with general principles criminal proceedings established in Art. 7 of the Code of Civil Procedure, by means of the same application specific rule of law in similar legal relations. Correct qualification of a criminal offense for a committed socially dangerous act is mandatory a condition for the administration of justice in accordance with the law and one of the guarantees of compliance the convention requirement of the human right to a fair trial, provided for in Article 6 of the Convention on the protection of human rights and fundamental freedoms of 1950.

Key words: murder, subjective side of criminal offenses (crimes, criminal misdemeanors), theory of qualification of criminal offenses, qualification criminal offenses on subjective grounds, court practice.